

Міжкультурний діалог, т. 1: Ідентичність / за редакцією Олени Бетлій, Катерини Диса. Київ: Дух і Літера, Центр польських і європейських студій НАУКМА 2009. 464 с.

Центр польських та європейських студій НАУКМА видав перший том серії міждисциплінарних досліджень «Міжкультурний діалог», провідною темою якого стали пошуки відповідей на питання про ідентичність, що давно й активно обговорюються на Заході, проте ще недостатньо розроблені на українському ґрунті.

З вступної статті бачимо, що поняття ідентичності як об'єкт дослідження вимагає одного важливого уточнення, пов'язаного з багатоплановістю його наповнення. Отже, ідентичність складається з персонального і соціального компонентів, але обов'язковою є також присутність «Іншого», без якого немислимий процес самопізнання. У такий спосіб маркується поле одвічних проблем, пов'язаних із людською особою, яка постійно змінюється, але все-таки лишається самототожною. У різні часи ідентичність пояснювали за допомогою таких концептів, як безперервність сприйняття (Джон Локк, Девід Юм, Томас Рід), мовлення і називання (Людвіг Вітгенштайн), «криза ідентичності» (Ерік Еріксон), «габітус» (Норберт Еліас, П'єр Бурдьє), повсякденні практики (Ентоні Гідденс), «техніки себе» (Мішель Фуко).

Конструктивістські та структуралістські підходи розгойдують наші уявлення про ідентичність, неначе маятник. Зупинити цей маятник зумів, на думку авторів, Норберт Еліас, який використав метафору танцю (Я-Ми-Ідентичність), щоб описати той особливий зв'язок, який пов'язує орієнтованих одне на одного взаємозалежних людей, адже танок неможливий без танцівників, так само як і танцівники неможливі без танцю. Отже, говорити «я» має право лише той, хто водночас може сказати й «ми», так само як колись Рафаель мав повне право вписати свою постань в «Афінську школу».

Олена Бетлій і Катерина Діса в статті під назвою «Усе про ідентичність» звертаються до історичного матеріалу, на основі якого, з одного боку, накреслюють лінії інтегрального розвитку спільної європейської ідентичності, а з іншого – визначають акценти національних ідентичностей, демонструючи нестабільність балансу між «ототожненням» і «іншуванням». Культивування західного індивідуалізму в процесі формування модерної ідентичності вони пов'язують із низкою чинників, серед яких: поява в християнській Європі релігійного плюралізму (XVI століття),

розділення публічної і приватної сфер (XVII століття), збільшення соціальної мобільності (XVIII століття). Саме відтоді – і тут автори посилаються на сучасного канадського філософа Чарльза Тейлора – обов'язком кожного індивіда стає самовираження як життя в згоді з власною самобутністю.

На формування української ідентичності проливають світло розвідки, присвячені різним варіантам означення української території в літописанні часів Галицько-Волинського князівства, текстах XVI-XVII століть і спогадах Павла Скоропадського, способам організації радянського дозвілля дітей і молоді кінця 1920-1930-х років тощо.

Ретроспективний огляд процесу становлення сучасної назви української держави, зроблений Наталією Яковенко, показує, що конкуренція таких назв, як «Роксоланія», «Русь», «Малоросія», «Україна», відображала зіткнення різних географічних, історичних політичних і культурних проєкцій. «Культурний поліморфізм», що супроводжує довгий і складний шлях історичного самовизначення та самоназивання, Авторка трактує як іманентну здатність до синтезу різних культурних традицій, як певний спосіб кодування власної культури.

Вадим Арістов обирає етнічну перспективу: досліджуючи текст Галицько-Волинського літопису (XIII століття) як «великий наратив», він стверджує, що логіка використання поняття «Русь» аналогічна до логіки формування «руського» дискурсу, властивого самим учасникам подій. Використовуючи концепцію «уявлених спільнот» Бенедикта Андерсона, він розглядає «руську» ідентичність не як стан, а як процес етнізації, тобто партикуляризації та виникнення різних «культурних відчуттів».

Ще одну спробу реконструкції національної ідентичності пропонує Ольга Скороход, яка розглядає політичну позицію Павла Скоропадського та його уявлення про власну національну приналежність. Аналіз його діяльності й риторики, а також його «Спогадів», написаних уже після падіння Гетьманату, показує, що останній гетьман України як представник двох культур прагнув зреалізувати компромісний варіант державно-національного проєкту.

Доволі симптоматичні трансформації ідентичності й історичної пам'яті українського народу відбувались і в процесі «побудови соціалізму» та конструювання й підтримування образу «нової радянської людини». Головні засади радянської ідеології: інтернаціоналізм, колективізм, класовість, атеїзм, висока гідність праці, моралізм – зацплювались уже від раннього дитинства шляхом ідеологізації дозвілля, створення молодіжних організацій, культивування образу ворога й «творення» народних героїв. Стратегічне мислення влади, втілюване засобами кіно й театру, описано

в статті Катерини Сосніної на конкретних прикладах дитячого дозвілля 1920-1930-х років. Суть такого виховання можна «відчитати» й у «Щоденниках» вісімнадцятирічної дівчини Ольги, яка описує події періоду німецької окупації Правобережної України. Текст щоденника опубліковано наприкінці збірника як емпіричний матеріал для дослідження різних виявів ідентичності (насамперед гендерних і політичних).

Для перетворення народів СРСР на єдиний соціалістичний народ влада мусила сконструювати «правильну» модель репрезентації минулого у формі спільної історії, що й відбувалося протягом 1930-1950-х років. Юлія Кисла в статті «Конструювання історичної пам'яті в УРСР впродовж сталінського періоду» детально відтворює всі етапи розвитку міфологеми про «великий російський народ» і її роль у радянському проекті української національної ідентичності.

Окремо слід відзначити статті, що присвячені описові різних аспектів ідентичності, відображених у біблійних текстах, у характері й перебігу судової реформи 1864 року, у подіях, пов'язаних із Чорнобильською катастрофою. Отже, багатоплановість першого тому «Міжкультурного діалогу» та ґрунтовність поданих у ньому статей залишають читача в приємному очікуванні другого й наступних збірників.

Анастасія Нечипоренко